

Η θεμελίωση της σύγχρονης ερμηνευτικής από τον Φρήντριχ Σλάιερμαχερ

Αικατερίνη Καλήρη¹

Εισαγωγή

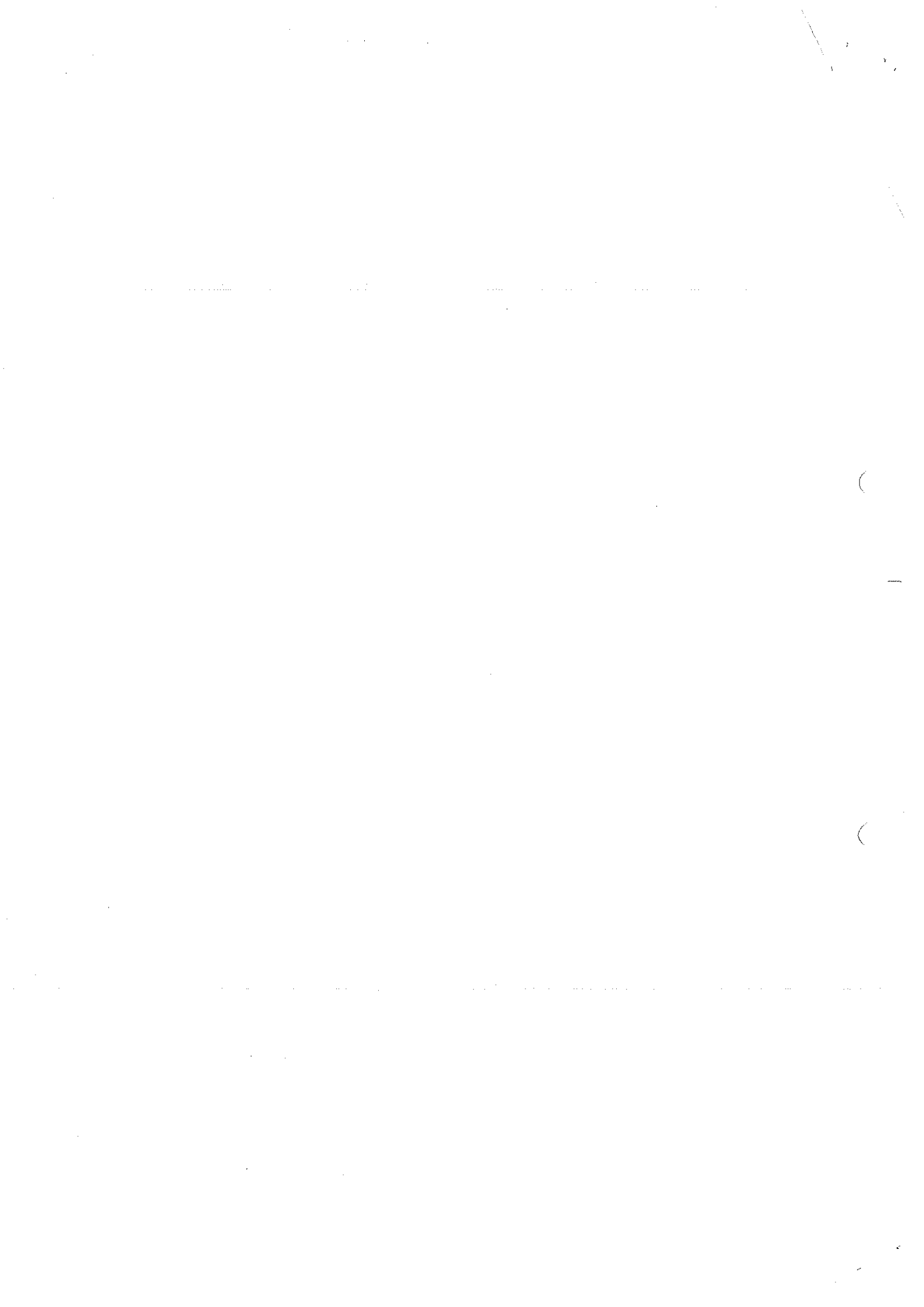
Το σύμπλεγμα των μεθοδολογικών, γνωσιολογικών, ανθρωπολογικών και οντολογικών ερωτημάτων, απόψεων και θέσεων καθώς και των αντίστοιχων ζητημάτων φιλοσοφίας της γλώσσας που απαρτίζουν σήμερα το “παράδειγμα” της ερμηνευτικής (υπό την έννοια του Τ. Κουν) βρίσκεται στην παράδοση ενός ευρύτερου ανασχηματισμού του κλάδου αυτού της φιλοσοφίας που κατέστη δυνατός και δρομολογήθηκε υπό τις συνθήκες των πνευματικών ανακατατάξεων του ευρωπαϊκού Ρομαντισμού. Ο Φρήντριχ Σλάιερμαχερ² είναι εκείνος στο οποίο το έργο αναπτύσσεται το πρόγραμμα της ερμηνευτικής του Ρομαντισμού στην πλέον πλέον προηγμένη μορφή του και επίσης εκείνος του οποίου οι απόψεις επρόκειτο να έχουν την μεγαλύτερη επίηχηση στην μετέπειτα εξέλιξη της ερμηνευτικής. Παρ’ όλο που η ερμηνευτική του Σλάιερμαχερ δεν είναι δυνατόν να νοηθεί χωρίς την προϋπόθεση των επιδόσεων και των επιτευγμάτων της σύνολης ιστορίας του στοχασμού για την τέχνη του κατανοείν που έχει προηγηθεί και ιδιαίτερα των σχετικών προσπαθειών του 17ου και 18ου αιώνα,³ τις οποίες γνωρίζει, τα νέα σημεία

¹ Η Αικατερίνη Καλήρη είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Πατρών με γνωστικό αντικείμενο “Φιλοσοφία του 20ου αιώνα”.

Το άρθρο αυτό είναι μετάφραση του κεφαλαίου “Die Grundlegung der modernen Hermeneutik durch Friedrich Schleiermacher” από το βιβλίο: Hans Lenk, *Philosophie und Interpretation. Vorlesungen zur Entwicklung konstruktivistischer Interpretationsansätze*. Ueberarbeitet unter Mitwirkung von Ekaterini Kaleri, Frankfurt a.M. 1993, στο οποίο η συγγραφέας είχε συμμετάσχει με πέντε κεφάλαια σχετικά με την ιστορία της ερμηνευτικής. Για τους σκοπούς της ελληνικής δημοσίευσής του το άρθρο αυτό έχει διασκευασθεί ελαφρώς, ιδιαίτερα έχουν προστεθεί κάποιες υποσημειώσεις είτε διευκρινιστικού είτε πληροφοριακού χαρακτήρα, ενώ επίσης σε ορισμένα σημεία έχουν γίνει διορθώσεις ή βελτιώσεις του αρχικού κειμένου. Το βιβλίο *Philosophie und Interpretation* είναι εξαντλημένο στο εμπόριο.

² Friedrich Schleiermacher (1768-1834).

³ Την εποχή του ορθολογισμού τον 17ο/18ο αιώνα η ερμηνευτική θεωρείται από τους περισσότερους φιλοσόφους ως μέρος της λογικής - έτσι π.χ. στους Κρίστιαν Τομάσιο (Christian Thomasius, 1655-1728), Γιόχαν Κλάουμπεργκ (Johann Clauberg), Κρίστιαν Βολφ (Christian Wolff, 1679-1754). Από εκείνους οι οποίοι επεχείρησαν να συστηματοποιήσουν τους πρακτικούς κανόνες ερμηνείας σε συνάρτηση με ειδικές επιστήμες θα πρέπει να αναφερθούν οι εξής: ο Γιόχαν Κόνραντ Ντάνχαουερ: Johann Conrad Dannhauer, *Idea boni interpretis et malitiosi calumniatoris quae obscuritate dispulsa, verum sensum a falso discernere in omnibus auctorum scriptis ac orationibus docet, & plene respondet ad quaestionem unde scis hunc esse sensum, non alium?*, Λειψία 1630, του ίδιου, *Hermeneutica sacra sive methodos exponendarum sacrarum literarum*, Λειψία 1654. Ο Γιόχαν Μάρτιν Χλαντένιος (ή Χλάντενς): Johann Martin Chladenius (ή Chladens), *Einleitung zur richtigen Auslegung vernuenftiger Reden und Schriften*, Λειψία 1642, του ίδιου, *Allgemeine Geschichtswissenschaft, worinnen der Grund zu einer neuen Einsicht in allen Arten der Gelehrtheit gelegt wird*, Λειψία 1752. Ο Σηγκμουντ Γιάκομπ Μπαουμγκάρτεν: Siegmund Jacob Baumgarten, *Ausfuhrlicher Vortrag der Biblischen Hermeneutik*, Χάλλη 1769. Ο Γιόχαν Χάντριχ Ερνέστι: Johann Heinrich Ernesti, *Institutio interpreti Novi Testamenti*,

θεώρησης του ζητήματος που εισάγει είναι ωστόσο τόσο θεμελιώδη, ώστε να μπορεί να γίνει εδώ λόγος για μια νέα αρχή για την ερμηνευτική.

Ιστορικά η νέα αυτή αφετηρία πρέπει να συνδεθεί με τις ανατροπές που σηματοδοτούνται στην γνωσιολογική και ανθρωπολογική φιλοσοφική σκέψη με την φιλοσοφία του Καντ, όπως εξ άλλου γενικά το πνευματικό κίνημα του Ρομαντισμού εκπηγάει - μεταξύ άλλων - από τις νέες δυνατότητες που ανοίχθηκαν για τον στοχασμό γύρω από τον άνθρωπο και τον κόσμο με την φιλοσοφία του καντιανού υπερβατολογικού ιδεαλισμού. Ο Σλάιερμαχερ, θα μπορούσαμε να πούμε, στοχάζεται το ζήτημα της ερμηνείας σε μια μετακαντιανή εποχή και διεισδύει σε ουσιαστικά νέες θεωρήσεις που δεν θα ήταν δυνατές προ του Καντ. Εχουμε μάλιστα λόγο να ισχυρισθούμε ότι οι θεωρήσεις αυτές στην ιστορική τους επίδραση είχαν την δύναμη να προαγάγουν τον φιλοσοφικό στοχασμό και πέραν του Καντ.⁴ Διότι η φιλοσοφία του Ντίλται αντλεί άμεσα από την σκέψη του Σλάιερμαχερ και αποτελεί από την πλευρά της το αφετηριακό σημείο μιας ερμηνευτικής φιλοσοφίας πλέον, της οποίας οι βασικές αρχές υπερβαίνουν τα όρια του απριωρισμού του Ντίλται.

Οι νέες θεωρήσεις που εισάγονται από τον Σλάιερμαχερ, με τις οποίες θα ασχοληθούμε διεξοδικά στην παρουσίαση αυτή, μπορούν να συνοψισθούν κατ' ουσίαν στα ακόλουθα σημεία:

1. Τίθεται το ερώτημα για τους όρους υπό τους οποίους καθίσταται δυνατόν το ίδιο το φαινόμενο της κατανόησης εν γένει, και σε συνάρτηση με αυτό διευρύνεται και το πεδίο της ερμηνευτικής.
2. Βάσει αυτής της υπερβατολογικής θεμελίωσης του κατανοείν επιτυγχάνεται μια ενοποίηση των επι μέρους κανόνων των παραδοσιακών ερμηνευτικών μεθοδολογιών κάτω από ενιαίες συστηματικές αρχές.
3. Η θεμελίωση του κατανοείν - σε γνωσιολογικό αλλά και σε πραγματολογικό επίπεδο - ως μιας διαδικασίας που εμπεριέχει στοιχεία κατασκευής συνδέει την κατανόηση με την δυνατότητα του ατομικού υποκειμένου να χρησιμοποιεί δημιουργικά και παραγωγικά την γλώσσα.

Λειψία 1761, Compendium hermeneuticae profanae, seu de legendis scriptoribus profanis praecepta nonnulla, in justae disciplinae rationem elegantiorum literarum et πολυμαθείας studiosorum gratia redacta, Λειψία 1699. Ο Γκέοργκ Φρήντριχ Μάιερ (Georg Friedrich Meier) καταθέτει το 1757 στην Χάλλη, επίσης βέβαια στο πνεύμα του ορθολογισμού, μια πρώτη "δοκιμή μιας γενικής ερμηνευτικής τέχνης": *Versuch einer Allgemeinen Auslegungskunst*.

⁴ Βλέπε και το κείμενο του Ντίλται που δημοσιεύεται σ' αυτό το τεύχος, σελ. @@@.

4. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως συναρτάται το κατανοείν άμεσα με τους όρους της ιστορικότητας. Τόσο η επίτευξη κατανόησης όσο και η επικύρωση ενός ερμηνευτικού εγχειρήματος εντάσσονται άμεσα σε μια συνάρτηση ιστορικών εξελίξεων και περιστάσεων.

Θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει τα δύο πρώτα σημεία ως τυπικά-μεθοδολογικά, ενώ τα δύο ακόλουθα ως σημεία μιας εμπράγματης γνωσιολογικής θεώρησης. Υπ' αυτήν την προϋπόθεση θα μπορούσε κανείς να πεί ότι η μεθοδολογική θεμελίωση της ερμηνευτικής από τον Φρήντριχ Σλάιερμαχερ εδράζεται σε απόψεις του για τον γνωσιολογικό χαρακτήρα της λειτουργίας του κατανοείν. Σε αυτό το ζήτημα θα επικεντρωθεί η παρούσα μελέτη.

Η φιλοσοφική εμπάθυνση στο ερώτημα για την κατανόηση

Στην πρώιμη ιστορία της ερμηνευτικής το πρόβλημα της ορθής ερμηνείας προέβαλλε επιτακτικά κάθε φορά που το αυτονόητο της κατανόησης ξένων εκφράσεων και επομένως και ένας σχετικός αυτοματισμός δεν ήτο πλέον δεδομένος, η κατανόηση προσέκρουε κατ' αυτόν τον τρόπο σε δυσκολίες ή συναντούσε αντιστάσεις. Τέτοιες "διαταραχές" του αυτονόητου της κατανόησης μπορούσαν να εμφανισθούν από την χρονική απόσταση που χώριζε τον αναγνώστη από το κείμενό του ή από την έλλειψη εξοικείωσης με μια ξένη γλώσσα ή ακόμη μπορούσαν να οφείλονται σε κοινωνικο-ιστορικές ανατροπές μεγάλης ευρύτητας. Στην κλασσική αρχαιότητα απαιτείτο ήδη ερμηνεία του Ομήρου, στους ελληνιστικούς χρόνους χρειάσθηκε να εξηγηθούν τα κείμενα της κλασσικής γραμματείας. Στην εποχή του Ανθρωπισμού και της Αναγέννησης έπρεπε τόσο η ελληνική γλώσσα όσο και το πνευματικό περιεχόμενο των έργων των κλασσικών να κατανοηθούν εκ νέου. Οι χριστιανοί θεολόγοι βρέθηκαν προ ερμηνευτικών προβλημάτων καθώς επιδόθηκαν σε μια ενιαία ερμηνεία Παλαιας και Καινής Διαθήκης με σκοπό να απαλειφθούν οι φαινομενικές ή προφανείς επί μέρους ασυμβατότητες μεταξύ των δύο. Παρόμοιες ερμηνευτικές δυσκολίες αντιμετώπισαν επίσης και οι θεολόγοι της λουθηρανικής μεταρρύθμισης, οι οποίοι κινούμενοι από το ενδιαφέρον τους να αμφισβητήσουν τα περιεχόμενα της παραδεδομένης δογματικής ερμηνείας της Βίβλου διεκήρυξαν την στροφή προς το ίδιο το κείμενο. Ο γραπτός λογος απαιτούσε σε κάθε σημείο του διαύγαση. Το νόημα της Αγίας Γραφής, η εκφραστική της ενότητα, δεν αποκαλύπτετο από μόνη της.

Έτσι σε στενή συνάφεια με τις εκάστοτε συγκεκριμένες δυσκολίες δημιουργήθηκαν κανόνες ερμηνείας, οι οποίοι όφειλαν να οδηγούν την ερμηνευτική διαδικασία στην διευκρίνιση “σκοτεινών” χωρίων ή στην αποκάλυψη ενός ενιαίου νοήματος. Όλες αυτές οι ειδικές ερμηνευτικές που προέκυψαν κατ’ αυτόν τον τρόπο, είχαν τον χαρακτήρα πρακτικών οδηγιών για την λύση συγκεκριμένων προβλημάτων. Οι κανόνες τους προήλθαν από την συσσωρευθείσα πείρα κατά την ανάλυση των εκάστοτε κειμένων και για τους ερμηνευτές ήσαν πρακτικά ωφέλιμοι. Αν και η οξυδέρκεια των μελετητών αυτών συχνά τους οδηγούσε στον εντοπισμό βασικών χαρακτηριστικών της λειτουργίας της κατανόησης, όπως π.χ. η κυκλικότητα της ερμηνευτικής διαδικασίας, το ουσιώδες ερώτημα πώς είναι δυνατή αυτή η ίδια η κατανόηση και κατ’ επέκτασιν η ερμηνεία δεν τίθεται από κανέναν εκπρόσωπο της ερμηνευτικής αυτής της εποχής. Οι κανόνες που διατυπώνουν είναι οδηγίες πρακτικής φύσεως. Την ίδια πρακτική σημασία έχει και ο γνωστός ερμηνευτικός κανόνας του παραλληλισμού δύο ή και περισσότερων χωρίων, σύμφωνα με τον οποίον προβληματικά χωρία πρέπει να διευκρινίζονται ανάλογα προς άλλα χωρία με παρόμοια λεκτική διατύπωση του ίδιου ή άλλου έργου του συγγραφέα, τα οποία είναι ολιγότερο δυσνόητα κλπ. Όμως και αυτά τα απλούστερα ή ευκολότερα χωρία θα πρέπει βέβαια προηγουμένως να έχουν κατανοηθεί.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι κατ’ ουσίαν χρησιμοποιείται κάτι που έχει ήδη κατανοηθεί για να κατανοηθεί κάτι που δεν έχει ακόμη κατανοηθεί. Η κατανόηση η ίδια όμως ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία που την καθιστούν δυνατή, ως διαδικασία, τέχνη ή ακόμη και ως θεμελιώδης λειτουργία σύλληψης νοημάτων σε όλες αυτές τις ειδικές ερμηνευτικές δεν αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού.

Ακριβώς αυτό είναι το κλειδί για να κατανοήσουμε τόσο την κριτική που ασκεί ο Σλάιερμαχερ στις παλαιότερες προσπάθειες για την συστηματοποίηση ερμηνευτικών κανόνων, όσο και την εμβέλεια του δικού του εγχειρήματος θεμελίωσης μιας γενικής ερμηνευτικής ως ιδιαίτερης και αυτοτελούς “τέχνης” (Kunstlehre) με την αριστοτελική έννοια του όρου ως πρακτικής δεξιότητας βασιζόμενης σε κανόνες. Οι παλαιότερες διαπραγματεύσεις ερμηνευτικών ζητημάτων βασίζονται μόνο στην εμπειρία που διαθέτουν οι συγγραφείς των σχετικά με θέματα κατανόησης κειμένων,

γράφει ο Σλάιερμαχερ.⁵ Δίνουν έτσι την εντύπωση “[...] συλλογών μεμονωμένων κανόνων, τους οποίους εξήγαγε ο εκάστοτε ειδικός από τις παρατηρήσεις του [...]” (1974, 124) και η μόνη εγγύηση για την ισχύ τους είναι - εφ’ όσον δεν διαθέτουν ούτε στο ελάχιστο κάποια θεωρητική θεμελίωση - η φιλολογική και ερμηνευτική οξυδέρκεια εκείνων που τους επινόησαν. Ως προς τα προσωπικά του κίνητρα που τον οδήγησαν στην θεωρητική του αυτή αναζήτηση ο Σλάιερμαχερ είχε γράψει τα εξής (1974, 123, υποσημ. 4):

“Όταν σχεδόν πριν από 25 χρόνια άρχιζα τις εξηγητικές μου παραδόσεις για τα κείμενα της Καινής Διαθήκης, θεώρησα απαραίτητο να δώσω λόγον σ’ έμέναν τον ίδιον σχετικά με τις βασικές αρχές αυτής της διαδικασίας. [...] Δεν έλειπαν βέβαια οι οδηγίες για την διαδικασία της εξήγησης, και η “*institutio interpretis*” του Ερνέστι⁶ θεωρείτο το προϊόν μιας ρωμαλέας φιλολογικής Σχολής και απολάμβανε μεγάλη αναγνώριση, και όντως αρκετοί από τους κανόνες που διατυπώνονται στο έργο αυτό αποδείχθηκαν πολύ χρήσιμοι, αλλά τους έλειπε ωστόσο η απαιτούμενη θεμελίωση, διότι πουθενά δεν συγκεντρώνονταν οι γενικές αρχές και έτσι υποχρεώθηκα να τραβήξω τον δικό μου δρόμο.”

Το αίτημα του Σλάιερμαχερ είναι λοιπόν η διατύπωση των γενικών αρχών, επί των οποίων βασίζεται η διαδικασία της νοηματικής εξήγησης, και θεωρεί το αίτημα αυτό υπό την καντιανή έννοια του προσδιορισμού των όρων, υπό τους οποίους η λειτουργία αυτή εμφανίζεται στον θεωρητικό στοχασμό ως δυνατή. Θέτει λοιπόν το ανάλογο καντιανό ερώτημα: “*πώς είναι δυνατή η κατανόηση;*” Μόνο υπό το πρίσμα μιας συστηματικής απάντησης στο ερώτημα αυτό είναι δυνατόν να αποτιμηθεί η

⁵ Τα *Απαντα* του Σλάιερμαχερ υπάρχουν αυτήν την στιγμή μόνο στην παλιά και δυσπρόσιτη έκδοση, Friedrich Schleiermacher, *Saemtliche Werke*, Βερολίνο 1838 που επιμελήθηκε μετά τον θάνατό του ο μαθητής του Φρήντριχ Λύκε (Friedrich Luecke). Εκτός αυτής υπάρχει η επίσης παλιά έκδοση επιλογής από το έργο του, στην οποίαν δεν συμπεριελήφθησαν τα κείμενά του για την ερμηνευτική, Friedrich Schleiermacher, *Ausgewaehlte Werke*, Hrsg.: O. Braun/ J. Bauer, Λειψία 1910, (και ανατύπωση: Αάλεν 1967). Η νέα κριτική έκδοση στον εκδοτικό οίκο de Gruyter βρίσκεται ακόμα στην αρχή της. Για το άρθρο μου αυτό χρησιμοποίησα δύο νεώτερες εκδόσεις των κειμένων της ερμηνευτικής του Σλάιερμαχερ. Πρόκειται για τα: α) Fr. Schleiermacher, *Hermeneutik*, hrsg. von Heinz Kimmerle, Χαϊδελβέργη 1959, 2η έκδοση 1974, που περιλαμβάνει σε κριτική έκδοση τις ιδιόγραφες σημειώσεις του έτους 1819 του Σλάιερμαχερ για τις πανεπιστημιακές του παραδόσεις για την ερμηνευτική, τις δύο ομιλίες του στην Πρωσική Ακαδημία των Επιστημών στις 13 Αυγούστου και 22 Οκτωβρίου 1829, καθώς και λουτά χειρόγραφα παραδόσεων, σχόλια, σχεδιάσματα και αφορισμούς που εκτείνονται στην χρονική περίοδο από 1805 έως 1832/33.

β) Fr. Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik, mit besonderer Beziehung auf das Neue Testament. Mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers*, hrsg. von M. Frank, Φρανκφούρτη/Μ. 1977, που περιλαμβάνει αφ’ ενός μια επανέκδοση των σημειώσεων από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις στην μορφή που τις είχε εκδόσει αρχικά ο Luecke (με προσθήκες από σημειώσεις φοιτητών από τα μαθήματα) καθώς και των ομιλιών της Ακαδημίας αφ’ ετέρου ένα εκτενές παράρτημα επιλεγμένων αποσπασμάτων από το λοιπό έργο του Σλάιερμαχερ από τις περιοχές της ερμηνευτικής, της κριτικής, της ποιητικής, της διαλεκτικής και της φιλοσοφίας της γλώσσας. Στο εξής θα παραπέμω στα κείμενα αυτά του Σλάιερμαχερ μέσα στο κείμενό μου με χρονολογία έκδοσης (βλ. α. τονισμένες χρονολογίες) και σελίδα.

μεθοδολογική αξία μεμονωμένων κανόνων και να προσδιορισθεί η συμβολή τους στην συστηματοποίηση της ερμηνευτικής τέχνης.

Ακριβώς επειδή έθεσε το θεμελιώδες ερώτημα, τι ακριβώς είναι ή σε τι ακριβώς συνίσταται αυτό που ονομάζουμε “κατανόηση” ο Σλάιερμαχερ θεωρείται σήμερα ως ο θεμελιωτής μιας γενικής ερμηνευτικής. Μέσα από ένα πλέγμα ειδικών τεχνικών, πρακτικών οδηγιών, προσαρμοσμένων στις ανάγκες συγκεκριμένων κειμένων, και ευκαιριακών (ad hoc) υποδείξεων κατόρθωσε να αποκαλύψει το πρόβλημα της ίδιας της κατανόησης ως ένα γενικό γνωσιολογικό και μεθοδολογικό πρόβλημα, το οποίο προκύπτει παντού, όπου καλούμαστε να συλλάβουμε κάποιες εκδηλώσεις ως σημεία για κάποιο μέσω αυτών εκφραζόμενο πνευματικό περιεχόμενο. Η εμβέλεια του προβλήματος της ερμηνευτικής δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένα κείμενα, αλλά αφορά κάθε είδος χρήσης της γλώσσας. Κάθε είδος επικοινωνίας είναι για τον Σλάιερμαχερ αντικείμενο της ερμηνευτικής. Η τέχνη της ερμηνείας επεκτείνεται πολύ πιο πέρα από τα όρια της κλασσικής γραμματείας ή της χριστιανικής παράδοσης. Πρόκειται για “κάτι μεγαλύτερο” γράφει ο Σλάιερμαχερ, από το οποίο “απορρέουν” όλες οι ειδικές ερμηνευτικές (1974, 126). Το να διακρίνει κανείς την κλασσική από την χριστιανική ερμηνευτική είναι από συστηματική άποψη άνευ ενδιαφέροντος, σημειώνει ο Σλάιερμαχερ, ενώ είναι προφανές ότι και οι δύο αυτοί κλάδοι ως κλάδοι της ερμηνευτικής δεν μπορούν παρά να έχουν σε ένα ανώτερο επίπεδο κάτι κοινό. Οι διαχωρισμοί αυτοί της ερμηνευτικής κατά τα αντικείμενα της ερμηνείας ή κατά εποχές αφορούν εξωτερικά χαρακτηριστικά και μας παραπλανούν μη επιτρέποντας να διαγνώσουμε, ότι η κατανόηση αποτελεί μια θεμελιώδη λειτουργία σε κάθε περίπτωση χρήσης της γλώσσας. Θέτοντας έτσι ο Σλάιερμαχερ το θεμελιώδες ερώτημα για την εσωτερική συγκρότηση της ίδιας της λειτουργίας της κατανόησης ως μιας από τις γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου επεκτείνει αυτόματα και την περιοχή της ερμηνευτικής σε κάθε είδος κατανόησης γλωσσικών εκφράσεων. Ήδη όταν ένα μωρό μαθαίνει την μητρική του γλώσσα επιδίδεται στην ερμηνευτική τέχνη: “Κάθε παιδί συλλαμβάνει μόνο ερμηνευτικά την σημασία μιας λέξης”, γράφει αφοριστικά ο Σλάιερμαχερ (1974, 40). Η ερμηνευτική ενέργεια του παιδιού δεν οικοδομείται καθόλου διαφορετικά από εκείνην ανώτερων μορφών κατανόησης. “Και αν το κοιτάξουμε λίγο καλλίτερα”, γράφει ο Σλάιερμαχερ (1974, 140), “σε κάθε

⁶ Βλέπε πιο πάνω, υποσημείωση 3.

στιγμή που αδυνατούμε να κατανοήσουμε κάτι βρισκόμαστε στην ίδια κατάσταση με εκείνα [sc.: τα παιδιά], μόνο η κλίμακα είναι μικρότερη.”

Βέβαια υπήρξαν και κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα προσπάθειες συγκρότησης μιας γενικής ερμηνευτικής με ανάλογες αξιώσεις θεωρητικής θεμελίωσης.⁷ Για τον λόγο αυτόν σίγουρα δεν αρκεί το γεγονός απλώς της γενίκευσης του ζητήματος στον Σλάιερμαχερ για να του παραχωρηθεί μια τέτοια εξέχουσα θέση στην εξέλιξη της ερμηνευτικής μεθοδολογίας. Σύμφωνα με τις απόψεις των ερμηνευτικών θεωριών του αιώνα εκείνου του ορθολογισμού η ανασύνθεση του νοήματος ενός κειμένου επιτελείτο υπό τις προδιαγραφές της ορθολογικότητας του σημειομένου νοήματος. Το κριτήριο για το τι είναι κατανοητό και τι είναι δυνατόν να σημειωθεί γλωσσικά ήσαν οι κανόνες του ορθού λόγου. Η εξήγηση ανακατασκευάζει βασιζόμενη στο συγκεκριμένο γλωσσικό μνημείο σύμφωνα με τους κανόνες του ορθού λόγου τα νοήματα, τα οποία συμβολίζονται απλώς από τις γλωσσικές εκφράσεις. Η γλώσσα η ίδια είναι έναντι της διαδικασίας προαγωγής και σύλληψης κάποιων νοημάτων κάτι το εξωτερικό, αποτελεί μόνο εργαλείο συμβόλισης και αναφοράς. Για αυτήν την παλαιότερη θεωρία της ερμηνείας της εποχής του ορθολογισμού γράφει ο Ντίλταϊ στον πρώτο τόμο του έργου του για την ζωή του Σλάιερμαχερ (XIV, 703)⁸: “Σύνταξη του λόγου και γλώσσα παρουσιάζουν για τον συγγραφέα ενδιαφέρον μόνο ως εργαλεία. Μόλις επιτευχθεί ο στόχος, μόλις βάλουμε μέσα μας τις σκέψεις, τις οποίες ήθελε να μεταφέρει ο συγγραφέας, το εργαλείο αυτό καθίσταται περιττό.” Και η λεγόμενη “λογική ερμηνεία” του Κρίστιαν Βολφ, γράφει ο Ντίλταϊ, εξακολουθεί να βρίσκεται στην γραμμή αυτής της παράδοσης, μόνο που εδώ η λογική συνοχή ενός κειμένου δεν θεωρείται πλέον υπερβατικά ως κάτι που βρίσκεται έξω από το ίδιο το κείμενο. “Είναι ωστόσο η πλέον φτωχή ιδέα για τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, να τον θεωρεί κανείς ως έναν λογικό μηχανισμό, [...] και δεν μπορεί να κερδηθεί απ’ αυτήν την ιδέα τίποτα σχετικά με την αντιμετώπιση ιστορικών κειμένων. Για τον λόγο αυτόν εξ άλλου δεν προχωρεί κατά τίποτα πέρα από το αίτημα, ότι κανείς οφείλει να κατανοεί τις προτάσεις ενός κειμένου” (XIV, 703 κ.ε.). Κοινό στοιχείο όλων αυτών των απόψεων είναι, ότι θεωρούν το πνευματικό περιεχόμενο που σημαίνεται μέσω κάποιας γλωσσικής έκφρασης ως αναλλοίωτο και ανεξάρτητο από

⁷ Βλ. α. υποσημείωση 3 το έργο του Γκεοργκ Φρήντριχ Μάιερ.

⁸ Στο έργο του Ντίλταϊ θα παραπέμνω μέσα στο κείμενο με αναφορά σελίδας και τόμου της κριτικής έκδοσης, Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften*, τόμοι I-XXII, Στουτγάρδη 1914-199@.

τις ιδιαίτερες συνθήκες και την μορφή της ίδιας της σήμανσης. Υπ' αυτήν την έννοια τα νόηματα αντιμετωπίζονται ως κάτι που υπάρχει καθ' εαυτό και δίδεται ως αντικείμενο ανάλυσης μάλλον στην κατανόηση.

Παραγωγή και αναπαραγωγή νοήματος ως λειτουργίες σύνθεσης

Σε αντίθεση με αυτήν την άποψη και την φιλοσοφία της γλώσσας, την οποίαν προϋποθέτει, βρίσκεται η συνθετική άποψη για την ερμηνευτική τέχνη του Σλάιερμαχερ στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της γλώσσας του Ρομαντισμού. Ο Σλάιερμαχερ εκκινεί από την θέση ότι η λειτουργία συμβόλισης την οποίαν διαθέτει το ανθρώπινο πνεύμα έχει τον χαρακτήρα μιας δημιουργικής σύνθεσης, κατά την οποίαν δεν ονομάζονται αλλά γεννώνται νοήματα ("Gedanken").⁹ Γενικά ο Σλάιερμαχερ δεν φαίνεται να δέχεται καμμιά άλλη δυνατότητα για εισαγωγή νοηματικών οροθετήσεων παρά την συνθετική λειτουργία της εισαγωγής κάποιου συμβολισμού. "[...] παντού υφίσταται μια αλληλοδιείσδυση μεταξύ νοήματος και γλώσσας, και ο ιδιαίτερος τρόπος, με τον οποίον συλλαμβάνουμε κάτι, μεταδίδεται στην σύνταξη και έτσι στην όλη γλωσσική διαμόρφωση" (1974, 104). Η ποιητική λειτουργία θεωρείται εδώ ως η θεμελιώδης σημασιολογική λειτουργία της γλώσσας και η γλωσσική έκφραση παρουσιάζει έτσι πάντα και την διάσταση του ύφους. Το σύστημα της γλώσσας δεν θεωρείται πλέον ως ένα άκαμπτο εργαλείο σημασιολογικής αναφοράς, αλλά ως ένα εύπλαστο υλικό, το οποίο επιτρέπει να διαπλάθεται μέσα από συνεχώς νέες δημιουργικές διαδικασίες ως έκφραση συνεχώς νέων σημασιών. Το αφηρημένο γλωσσικό σύστημα δεν αποτελεί έναν μηχανισμό α priori κανόνων, οι οποίοι προσδιορίζουν την χρήση του, αλλά υφίσταται μόνο μέσω της χρήσης της γλώσσας και δυνάμει αυτών των χρήσεων. Η άποψη αυτή δεν αποτελεί παρά μεταφορά της λεγόμενης αισθητικής θεώρησης του κόσμου, την οποίαν υιοθετεί ο Ρομαντισμός, στην ειδική περιοχή της φιλοσοφίας της γλώσσας: Το αφηρημένο γλωσσικό σύστημα δεν θεωρείται ως καθ' εαυτό ον, αλλά 'εμφανίζεται' μόνο στα

⁹ Η λέξη "Gedanke" όπως χρησιμοποιείται στα στα συμφραζόμενα των κειμένων και την επόχη του Σλάιερμαχερ και του Ντίλταϊ φέρει ιδιαίτερα έντονη την σημασία του αποτελέσματος του ενεργήματος του "denken", ενώ το ρήμα αυτό χρησιμοποιείται με την γενική σημασία της ενέργειας του λόγου και όχι με την στενή σημασία μιας ενέργειας λογικής σκέψης. Ως εκ τούτου θεωρώ προτιμητέο να αντιστοιχίσω το ζεύγος αυτό στα ελληνικά με το ζεύγος "νοείν"/"νοώ" και "νόημα" αντί του "σκέπτεσθαι" και "σκέψη". Αυτό επικυρώνεται και από την αντιστοιχία των λέξεων αυτών και με το "κατανοείν", το οποίο εδώ θεωρείται, όπως θα αναπτυχθεί πιο κάτω, ακριβώς ως ενέργεια ομολογία του "νοείν". Για μετέπειτα χρήσεις ή σε άλλα συμφραζόμενα η ελληνική λέξη "νόημα" χρησιμοποιείται για

συγκεκριμένα μορφώματα των χρήσεών του, ή σύμφωνα με την διευκρινιστική διατύπωση του Ντίλταϊ (XIV, 664):

“Το ιδιότυπο λοιπόν του νοήματος έγκειται στο ότι στο απόλυτο δεν αποδίδεται τίποτε παρά η καθαρή πραγμάτωση του περιεχομένου του, πρόκειται για μια μεταφορά της ιδέας της παράστασης (Darstellung) μιας καλλιτεχνικής διαμόρφωσης στην δυναμικότητά του. Έτσι η αισθητική θεώρηση των πραγμάτων δρα έως τα βάθη της πρώτης παρέμβασης μιας απαρχής.”

Το υποκείμενο αυτής της δημιουργικής δραστηριότητας συμβόλισης, που συντελείται μέσω της συγκεκριμένης χρήσης της γλώσσας είναι κατά τον Σλάιερμαχερ το συγκεκριμένο ιστορικό άτομο και η αρχή της συνθετικής του λειτουργίας εντοπίζεται στην ατομικότητα της προσωπικής του ενότητας, της ενότητάς του ως ενός ατομικού και συγκεκριμένου υποκειμένου. Η γλώσσα θεωρείται εδώ “[...] στην αντικειμενική της υπόσταση ως διαδικασία παραγωγής νοήματος, ως συνάρτηση της πνευματικής ζωής του ατόμου [...]” (Σλάιερμαχερ, 1974, 141).

Ακριβώς αυτό το στοιχείο της ατομικότητας ή της ατομικής ιδιαιτερότητας, υπό τους όρους της οποίας συντελείται η δημιουργική συνθετική λειτουργία παραγωγής λόγου ως αλληλένδετης ενότητας γλωσσικής διατύπωσης και νοήματος, εξαίρει ο Σλάιερμαχερ ιδιαίτερα, όταν θέτει την “παρανόηση” (Missverständnis) ως αφετηριακή και θεμελιώδη κατάσταση κατά την αντιμετώπιση των γλωσσικών εκφράσεων κάποιου άλλου (1977, 92). Διότι αν τα νοήματα είναι συναρτήσεις της ατομικότητας του εσωτερικού κόσμου κάποιου προσώπου, τότε η έκφραση κάποιου άλλου μέσω της γλώσσας εμφανίζεται στον δέκτη μέσω της ξένης γλωσσικής διατύπωσης πρωταρχικά ως κάτι το ξένο προς την δική του ατομικότητα και ακατανόητο. Κατά τον Σλάιερμαχερ η παραδοσιακή άποψη για την αφετηριακή στιγμή της ερμηνείας προϋποθέτει ότι “η κατανόηση προκύπτει αυτόματα” και ότι η ερμηνευτική φροντίδα αποσκοπεί απλώς στην αποφυγή παρανοήσεων. Τούτο όμως αντιστοιχεί σε μια “ελαστική πρακτική” ερμηνείας, η οποία οφείλεται στην εσφαλμένη άποψη μιας δεδομένης “ταυτότητας της γλώσσας και του συνδυασμού στον ομιλούντα και στον δέκτη” (ο.α.). Ο ίδιος όμως εισηγείται μιαν “αυστηρότερη πρακτική”, η οποία βασίζεται στην αρχή της διαφοράς του λόγου μεταξύ εκείνου που παράγει και εκείνου που προσλαμβάνει την γλωσσική έκφραση έτσι ώστε θα πρέπει να θεωρείται, ότι “η παρανόηση προκύπτει αυτόματα ενώ η κατανόηση θα πρέπει να επιδιώκεται

;) γκτ;)

την μετάφραση του “Sinn” σε αντιδιαστολή προς το “Bedeutung” που αντιστοιχείται στην λέξη “σημασία” (π.χ. στον Φρέγκε).

και να αναζητείται σημείο προς σημείο” (ο.α.). Ετσι την βάση για την δυνατότητα ύπαρξης γλώσσας αποτελούν τα ατομικά σημασιοδοτικά ενεργήματα ενός υποκειμένου, τα οποία εντάσσονται στην ενότητα του προσώπου του, και δεν υπάρχει κατά τον Σλάιερμαχερ καμιά άλλη αρχή νοήματος, η οποία να ήταν ανεξάρτητη από αυτήν την διαδικασία παραγωγής γλώσσας. Ο,τι όμως είναι έκφραση της ατομικότητας του εσωτερικού κόσμου ενός υποκειμένου, θα πρέπει να θεωρείται αμεταβίβαστο. Ο Ντίλταϊ στον τόμο για την ζωή του Σλάιερμαχερ γράφει σχετικά: “χωρίς αυτό το στοιχείο του αμεταβίβαστου θα αναιρείτο η ουσιαστική διαφορά μεταξύ των ατόμων” (XIV, 694). Τίθεται λοιπόν το ερώτημα, πώς είναι δυνατή η κατανόηση υπό αυτές τις προϋποθέσεις, πώς το νόημα είναι κοινωνήσιμο μεταξύ των ατόμων.

Διαλεκτική: ατομικότητα και σχηματισμός

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινισθεί ότι η έννοια του ατομικού υποκειμένου την οποίαν υιοθετεί ο Σλάιερμαχερ δεν είναι απόλυτη. Μέχρι τώρα τονίσθηκε κυρίως, χάριν επιχειρήματος, η ελευθερία του ατομικού υποκειμένου κατά την σημασιοδοτική λειτουργία της παραγωγής συμβολισμού και ο ατομικός χαρακτήρας του παραγόμενου νοήματος. Το ατομικό δεν τίθεται ως τέτοιο όμως απόλυτα, αλλά ως εξατομικευμένη μορφοποίηση κάποιου γενικού σχήματος. Μάζι με το ατομικό τίθεται πάντοτε και το γενικό ή αφηρημένο¹⁰ ως τυπ(ολογ)ική βάση της ατομικότητας. Αυτή η θεμελιώδης δομή από την πλευρά της δεν είναι a priori αλλά υπόκειται στους νόμους της ιστορικότητας, εφ’ όσον η ύπαρξη μιας τέτοιας δομής συναρτάται πάντοτε άμεσα με την συγκεκριμένη ατομική πραγμάτωσή της στην εκάστοτε συγκεκριμένη ομιλία ιστορικών ατόμων. Εδώ έγκειται μια σημαντική διαφορά της θεωρίας του Σλάιερμαχερ από τον ιδεαλισμό του Ρομαντισμού, όπως π.χ. του Φίχτε ή του Σίλλερ. Το ατομικό υποκείμενο δεν πραγματώνει κάποια a priori ιδέα του ανθρώπου ή του αγαθού, αντίθετα η εγγενής ιδέα, η οποία αποτελεί το θεμέλιο της συγκρότησής του, είναι και αυτή προϊόν της ιστορίας του και υπ’ αυτήν την έννοια είναι μια εμμενής και όχι μια υπερβατική ιδέα. Διότι το ατομικό υποκείμενο βρίσκεται με την πνευματική του δραστηριότητα και με τον βίο του ενταγμένο μέσα σε μια διαδικασία κοινωνικής

¹⁰ Στην σημερινή χρήση οι δύο αυτοί όροι δεν είναι ταυτόσημοι. Ο Σλάιερμαχερ - και παρόμοια ο Ντίλταϊ αλλά και άλλοι σύγχρονοί τους ή προγενέστεροι δεν ακολουθούν μια σαφή διάκριση. Συνήθως, όπως και εδώ, χρησιμοποιείται ο όρος “γενικός” με την ειδική έννοια του “αφηρημένος”.

διαλεκτικής, δηλ. μια διαδικασία συναναστροφής, αντιπαράθεσης και κοινής δράσης με άλλα άτομα, μέσω της οποίας και μόνον σταθμίζονται και παγιώνονται τα νοήματα που ισχύουν για αυτήν την κοινότητα ατόμων (ο Σλάιερμαχερ χρησιμοποιεί τον 'ορο' "Denkgemeinschaft"=κοινότητα διανόησης) και στο πλαίσιο της οποίας τίθεται και το γενικό ως το σταθερό εγγενές σχήμα, υπό το οποίο συγκροτείται σε ενότητα ο κόσμος της κοινότητας αυτής. Επάνω στην βάση αυτής της διαλεκτικής προκύπτει από το εκάστοτε ατομικό υποκείμενο η κοινότητα και από τον ατομικό βίο η ενότητα του ανθρώπινου βίου και η ταυτότητα της διάνοιας. Ομως όλες αυτές οι ιδεατές ενότητες συμπεριλαμβανομένης και της διάνοιας ευρισκόμενες σε αμοιβαία εξάρτηση από το ιστορικό άτομο καθίστανται οι ίδιες ιστορικές και επιδεκτικές μεταβολών. Εδώ βρίσκεται και η βασική ιδέα της κριτικής της διάνοιας εκ μέρους της ερμηνευτικής, στην οποία αργότερα στηρίζεται ιδίως ο Ντίλταϊ στο έργο του *Εισαγωγή στις επιστήμες του πνεύματος*. Πάντοτε παραμένει δυνατόν να παραβιάζονται οι θεμελιώδεις αυτές παγιωμένες αφηρημένες μορφές από ατομικές δημιουργικές υπερβάσεις. Μέσα από μια διαδικασία κοινωνικής διαλεκτικής, μια διαδικασία διαπροσωπικής αντιπαράθεσης των μελών μιας κοινότητας, κρίνεται η βιωσιμότητα των νέων αυτών μορφών. Θεωρητικά είναι πάντοτε δυνατόν να γίνουν τέτοιες μεταβολές, οι οποίες θα μπορούσαν να αλλοιώσουν ακόμη και το παγιωμένο σύστημα των θεμελιωδών οντολογικών κατηγοριών. Κατ'αυτόν τον τρόπο ο συγγραφέας ενός κειμένου εργάζεται τόσο εντός των ορίων του γλωσσικού συστήματος και της παγιωμένης γλωσσικής χρήσης όσο και διεργάζεται με την ατομική χρήση που θα κάνει την ίδια την γλώσσα διευρύνοντας τις δυνατότητές της, "εν μέρει παράγει κάτι το νέο μέσα στην γλώσσα [...], εν μέρει διατηρεί αυτό που επαναλαμβάνει και μεταδίδει" (Σλάιερμαχερ, 1974, 103).

Αν και ο Σλάιερμαχερ ομιλεί εδώ για κοινότητα διανόησης, όπως ήδη αναφέραμε, εξ ίσου θα μπορούσε κατ' ουσίαν να μιλήσει κανείς και για κοινότητα βίου ή κοινότητα πράξης, εφ' όσον - όπως παρατηρεί ο Μάνφρεντ Φρανκ - σύμφωνα με τον Σλάιερμαχερ το "νόημα" δεν είναι τίποτε άλλο παρά "η άμεση αυτοδιαύγαση του 'πράττειν'".¹¹ Με την ιδέα αυτή, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εφ' όσον αφορά άμεσα στο ζήτημα της προτεραιότητας γλώσσας ή πράξης κατά την συγκρότηση νοήματος, δεν είναι δυνατόν να ασχοληθούμε στο πλαίσιο αυτής της

¹¹ Στην εκτενή εισαγωγή του στην έκδοση των κειμένων για την ερμηνευτική και την κριτική του Σλάιερμαχερ *Hermeneutik und Kritik*, 1977 (βλ. πιο πάνω υποσημείωση 5), σελ. 30.

παρουσίασης της ερμηνευτικής του Σλάιερμαχερ. Επίσης δεν είναι δυνατόν εδώ να υπεισέλθουμε σε θέματα που αφορούν συνολικά την φιλοσοφία του. Το ενδιαφέρον μας εστιάζεται κυρίως στην ανίχνευση των συνεπειών που έχουν αυτές οι ανθρωπολογικές και γλωσσοθεωρητικές απόψεις του Σλάιερμαχερ για την θεμελίωση της ερμηνευτικής.

Η αναγκαία ένταξη του ατομικού στοιχείου και της ατομικής γλωσσικής παραγωγής σε μια διαδικασία κοινωνικής διαλεκτικής εξασφαλίζει έτσι στα ιστορικά φαινόμενα ένα είδος αντικειμενικότητας υπό την μορφή ενός τυπικού και σημασιολογικού συστήματος κοινού για όλα τα μέλη της κοινότητας. Ο Σλάιερμαχερ ονομάζει το σύστημα αυτό αφηρημένων μορφών “σχηματισμό” (Schematismus, 1977, 443-467), ο οποίος συνίσταται σε ένα πλέγμα κατηγοριών, εννοιών και κανόνων, που αποτελούν υπό μίαν ευρεία έννοια του όρου την γραμματική ενός γλωσσικού συστήματος. Η “γραμματική” αυτή δεν συμπεριλαμβάνει όμως και κανόνες της εφαρμογής, της χρήσης του γλωσσικού συστήματος για την διατύπωση διανοημάτων. Η συγκεκριμένη χρήση της γλώσσας για την μεταφορά των ιδιαιτέρων νοηματικών συλλήψεων ενός ατόμου με σκοπό την επικοινωνία παραμένει πάντοτε μια εξατομικευμένη λειτουργία νέας σύνθεσης νοήματος υπό την τυπική προϋπόθεση ενός νέου σχηματισμού. Έτσι ο συγγραφέας ενός κειμένου “εργάζεται” κατά τον Σλάιερμαχερ χρησιμοποιώντας την γλώσσα ταυτόχρονα ως μέσον και ως σκοπό, διότι ενώ χρησιμοποιεί το διαθέσιμο γλωσσικό υλικό διαπλάθει νέα γλώσσα και ανοίγει έτσι νέες σημασιολογικές δυνατότητες.

Εδώ ακριβώς απαιτείται κατά τον Σλάιερμαχερ η ερμηνευτική τέχνη. Καλείται να διαμεσολαβήσει μεταξύ του σταθερού, δηλαδή ιστορικά σταθεροποιημένου, συστήματος της γλώσσας (“das Identische” κατά τον Σλάιερμαχερ) και της ιδιαιτερότητας και νεωτερικότητας της ατομικής ομιλίας.¹² Ο Σλάιερμαχερ ονομάζει την λειτουργία από την οποία προκύπτει η ιδιαιτερότητα αυτή “αίσθηση” (Gefuehl). Η λέξη “Gefuehl” εδώ δεν σημαίνει το συναίσθημα, αλλά χρησιμοποιείται ως όρος για την ατομικότητα και ως εκ τούτου το απροσπέλαστο της συνθετικής λειτουργίας της δημιουργίας νοήματος. Με άλλα λόγια ο ερμηνευτής καλείται να καταστήσει

¹² Η λέξη “ομιλία”, γερμανικά “Rede”, θα χρησιμοποιείται εδώ, όπως και στα κείμενα του Σλάιερμαχερ, είτε ως γενικός όρος για κάθε συγκεκριμένη χρήση του γλωσσικού συστήματος για κάποιον επικοινωνιακό σκοπό είτε, σπανιότερα, στην ειδικότερη σημασία της μόνο για την προφορική ομιλία οπότε για τον γραπτό λόγο θα χρησιμοποιείται συμπληρωματικά ο όρος “έργο” ή “κείμενο”

κοινωνήσιμο ακριβώς εκείνο το στοιχείο μιας ομιλίας που χαρακτηρίστηκε πιο πάνω ως μη μεταβιβάσιμη ιδιαιτερότητά της. Η διαμεσολάβηση αυτή δεν μπορεί παρά να επιτευχθεί και πάλι μέσω κάποιου σταθερού και ταυτίσιμου σχήματος, δηλαδή και πάλι μέσω της ανάπτυξης κάποιου "σχηματισμού". "Η ενότητα του βίου και η ταυτότητα του επιμερισμένου στα πολλά ατομικά υποκείμενα λόγου θα αναιρείτο, αν αυτό το μη μεταβιβάσιμο στοιχείο δεν μπορούσε και πάλι να καταστεί κοινό και κοινωνήσιμο", γράφει ο Σλάιερμαχερ στην *Ηθική* του (σύμφωνα με τον Ντίλται, XIV, 696). Ο ερμηνευτής καλείται λοιπόν να αποκωδικοποιήσει το νόημα μιας ιδιαίτερης και εξατομικευμένης ομιλίας βάσει εκείνης της αρχής, πάνω στην οποία οικοδομείται η ενότητα της σύνθεσης της ομιλίας αυτής. Έτσι το κατανοείν θεωρείται από τον Σλάιερμαχερ ως αντιστροφή της λειτουργίας της ομιλίας και θεμελιώνεται - βάσει της σύνδεσης αυτής - από κοινού με την ομιλία πάνω στις αρχές της θεμελιώδους δυνατότητας του ατομικού υποκειμένου να (ανα)παριστά συμβολικά μέσω μιας δημιουργικής και συνθετικής λειτουργίας ενότητες νοήματος. Η τέχνη της ομιλίας και η τέχνη της κατανόησης αντιστοιχούν μεταξύ τους: "Η αμοιβαία συνάρτησή τους συνίσταται στο ότι κάθε ενέργεια κατανόησης είναι μια αντιστροφή της ενέργειας της ομιλίας, κατά την οποία οφείλει να προάγεται σε επίπεδο συνείδησης εκείνο το νοεόν, το οποίο απετέλεσε τον λόγο της ομιλίας" (1974, 76). Είναι φανερό ότι ο "λόγος" αυτός μιας νέας νοηματικής ενότητας, η οποία έχει διατυπωθεί σε μian ιδιαίτερη και ατομική χρήση της γλώσσας, δεν είναι δυνατόν να ανακαλυφθεί δια της αναλυτικής οδού. Αντίθετα ο ερμηνευτής πρέπει να επιτελέσει ένα (ανα-)συνθετικό έργο, αντίστοιχο με το δημιουργικό έργο του ομιλητή ή του συγγραφέα.. Αυτό προκύπτει ως αναγκαίο για δύο βασικούς λόγους: Κατ' αρχήν, εφ' όσον πρόκειται για νέο νόημα, το οποίο δημιουργείται μέσω της παραγόμενης διατύπωσης και έχει υπόσταση ως τέτοιο δυνάμει αυτής. Επειτα, εφ' όσον ισχύει η αρχή της διαφοράς μεταξύ ομιλητή και προσλήπτη, την οποία ο Σλάιερμαχερ επίσης έχει θέσει, μαζί με την αρχή της ποιητικής λειτουργίας της γλώσσας, στα θεμέλια της ερμηνευτικής του θεωρίας.

Μεθοδολογικά χαρακτηριστικά της ερμηνείας

(χωρίς να ενδιαφερόμαστε εδώ για τις θεωρητικές εννοιολογικές διαφορές μεταξύ των δύο αυτών όρων).

Την ίδια δομή μιας ανα-σύνθεσης, την οποίαν οφείλει να επιτύχει ο ερμηνευτής, έχει και η *ερμηνεία ως μεθοδική και ελεγχόμενη τεχνική στις επιστήμες του ανθρώπου*. Ο ερμηνευτής εδώ επιχειρεί μια “ανακατασκευή της δεδομένης ομιλίας” (“Nachkonstruktion der gegebenen Rede”, 1974, 83) αναζητώντας την συνθετική αρχή υπό την οποίαν θα εξασφαλιζόταν η ενότητα του κειμένου, του οποίου το νόημα καλείται να προσδιορίσει. Την θέση αυτή του Σλάιερμαχερ για τον ανακατασκευαστικό χαρακτήρα της ερμηνείας θεωρώ από μια σύγχρονη σκοπιά του ζητήματος ιδιαίτερα σημαντική. Συχνά σε ιστορικές παρουσιάσεις της ερμηνευτικής παραγνωρίζεται. Ήδη ο Ντίλται όμως είχε ορίσει την έννοια του Σλάιερμαχερ για την κατανόηση ως συγκεκριμένη μέθοδο ως “τεχνική της ανακατασκευής”, η οποία κατ’ αυτόν τον τρόπο “αποτελεί αναπαράσταση υπό μορφήν κανόνος της όλης διαδικασίας διαμέσου της οποίας δημιουργείται ένα έργο” (XIV, 707). Με την προσθήκη του προσδιορισμού “υπό μορφήν κανόνος” ο Ντίλται υποδηλώνει ήδη ότι η κατανόηση ως *τεχνική* δεν αποτελεί μια αυθεντική *επανάληψη* της δημιουργικής πράξης από τον ερμηνευτή. Μια τέτοια πράξη θα ήταν εξ ίσου μη κοινωνήσιμη όπως και η αρχική δημιουργική πράξη εκείνου που παρήγαγε την ομιλία. Αλλά και ο Σλάιερμαχερ τονίζει ότι αυτό που απαιτείται μόνο είναι “εκκινώντας από την κατάσταση της επινόησης κάποιου νοήματος, στην οποίαν ευρίσκετο ο συγγραφέας, να αναπαρασταθεί σωστά εκείνη η δημιουργική πράξη, ώστε να φανερώνεται το πώς η ανάγκη της συγκεκριμένης στιγμής δεν μπορούσε παρά να επιδράσει στον γλωσσικό θησαυρό που προσφέρονταν ζωντανά στον συγγραφέα ακριβώς με τον συγκεκριμένο τρόπο [sc.: που έχουμε μπροστά μας υπό μορφήν της συγκεκριμένης διατύπωσης ενός κειμένου] και όχι αλλιώς [...]” (138). Αρα λόγος γίνεται για μια διαδικασία αναδόμησης ή ανακατασκευής ή αναπράστασης και όχι για μια ταυτόσημη πράξη. Κοινωνήσιμο όμως μπορεί να καταστεί το καινοφανές, το οποίο ο παραγωγός του διέπλασε μέσω μιας δημιουργικής σύνθεσης του γλωσσικού υλικού σε μια νέα εκφραστική ενότητα ή ενότητα της διατύπωσης, μόνο εάν από την πλευρά του πάλι διαμεσολαβηθεί μέσω ενός γενικού σχήματος. Ο ερμηνευτής οφείλει λοιπόν να αναγάγει την συγκεκριμένη κείμενη διατύπωση μιας ομιλίας στις αρχές της ενότητάς της, και αυτό σημαίνει ότι πρέπει να συλλάβει και να κατασκευάσει με την δική του δημιουργική δύναμη κάποια τυπική μορφή, κάποιο συναρτησιακό σχήμα, υπό την προϋπόθεση του οποίου *όλα τα επί μέρους στοιχεία ενός κειμένου να εμφανίζονται ως λειτουργικά μέλη μιας αδιάσπαστης οργανικής ενότητας*. Υπ’ αυτήν την έννοια πρέπει

να κατανοηθεί και η αφοριστική διατύπωση του Σλάιερμαχερ “δεν κατανοώ τίποτα, εάν δεν μπορώ να το συλλάβω και να το κατασκευάσω ως αναγκαίο” (1974, 31), δηλαδή εάν δεν μπορώ να το εντάξω ως αναγκαίο στοιχείο μιας λειτουργικής ενότητας. Ετσι μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο Σλάιερμαχερ θεμελιώνει φιλοσοφικά το φαινόμενο του κατανοείν γενικά, και άρα και της τεχνικής ερμηνείας, ως διαδικασία σύνθεσης πάνω σε μια θεωρία για την παραγωγή ομιλίας και γλώσσας. Αντίθετα, δεν μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη ότι ο Σλάιερμαχερ θεωρεί την τεχνική ερμηνεία ως μια διαδικασία ταυτόσημη με εκείνη της δημιουργίας ή ως αντιστροφή της υπό μian ψυχολογική έννοια. Προφανώς αυτό υποδηλώνει και ο ίδιος ο Σλάιερμαχερ όταν προσθέτει την παρατήρηση ότι σύμφωνα με αυτήν την ιδέα το κατανοείν εμφανίζεται ως ένα εγχείρημα που δεν τελειώνει ποτέ (“eine unendliche Aufgabe”, 31). Εάν η κατανόηση επανελάμβανε υπό μian ψυχολογική έννοια αυθεντικά την διαδικασία της δημιουργίας, τότε θα ήταν ανά πάσαν στιγμή τελεία. Η φιλοσοφική αυτή θεμελίωση της λειτουργίας της κατανόησης και της τεχνικής της εκδοχής, δηλαδή της ερμηνείας, αποτελεί την κεφαλαιώδη συμβολή του Σλάιερμαχερ στην ερμηνευτική. Σύμφωνα με μια ιδιαίτερα πυκνή διατύπωση του Ντίλταϊ, η συμβολή αυτή συνίσταται στο ότι η θεμελίωση αυτή “[...] οικοδομείται πάνω σε μια συνεκτική φιλοσοφική και ιστορική θεώρηση γλώσσας και πνεύματος, και στον βαθμό που η θεώρηση αυτή εξηγεί την διαδικασία της παραγωγής θεμελιώνει ταυτόχρονα και εκείνη της αναπαραγωγής.” (XIV, 709).

Μια σειρά κανόνων και χαρακτηριστικών της δομής της ερμηνείας, γνωστών ήδη στην παλαιότερη παράδοση της ερμηνευτικής, μπορούν τώρα υπό τις φιλοσοφικές προϋποθέσεις που εισάγει ο Σλάιερμαχερ να αποτιμηθούν μεθοδολογικά και να ενταχθούν συστηματικά στην γενική πλέον θεωρία του για την κατανόηση. Θα αναφερθούμε στους θεμελιωδέστερους απ’ αυτούς:

α) Το αναπότρεπτο της ενορατικής προσέγγισης στην ερμηνευτική διαδικασία

Εφ’ όσον η ερμηνεία εξαρτάται όσο και η κατανόηση (αλλά εξ ίσου όσο και η σύνθεση ενός νέου νοήματος) από την σύλληψη της ολικής ενότητας ενός κειμένου ή μιας ομιλίας ως φορέα νέου νοήματος, είναι φανερό ότι η ερμηνεία προϋποθέτει την δυνατότητα μιας αδιαμεσολάβητης θέασης της ολικής και ενιαίας μορφής υπό την οποία θα ανασυντεθεί το νόημα αυτό. Η σύνθεση της ενότητας ενός έργου δεν οικοδομείται αθροιστικά, αλλά προϋποτίθεται, προηγείται λογικά, κατά την διαδικασία της ανακατασκευής της ενότητας του νοήματος. Ο Σλάιερμαχερ ομιλεί

εδώ για “ενορατική μέθοδο” (divinatorische Methode), την οποίαν αντιδιαστέλλει προς την “συγκριτική μέθοδο” (komparative Methode). Η ενόραση οφείλει να λειτουργήσει δημιουργικά και παραγωγικά για την κατασκευή ενός σχηματισμού οργανικής ενότητας ως αρχής, υπό την οποία ένα κείμενο ή μια ομιλία αποτελεί μια ιδιαίτερη και ατομική σύνθεση και σε αλληλεξάρτηση απ’ αυτό και της ενότητας του νέου νοήματος, στο οποίο δίδεται έκφραση υπό την συγκεκριμένη κείμενη μορφή. Η συγκριτική μέθοδος ερμηνεύει τα επί μέρους στοιχεία μιας ομιλίας ή ενός κειμένου βάσει των συμβατικών τους σημασιών και λειτουργιών μέσα στο σύστημα της γλώσσας. Η σύγκριση αυτή με τα ήδη γνωστά δίδει βέβαια την δυνατότητα κάποιου αντικειμενικού ελέγχου στην διαδικασία της ερμηνείας, παρ’ όλα αυτά θεμελιώδης, μη απαλείψιμη και μη αναγώγιμη λειτουργία παραμένει η ενορατική σύλληψη της ενότητας του νέου νοήματος, το οποίον δεν είναι δυνατόν να παραχθεί από τα ήδη γνωστά και δεδομένα. Η συγκριτική μέθοδος δεν είναι δυνατόν να αντικαταστήσει την ενορατική, γράφει ο Σλάιερμαχερ, διότι στην περίπτωση αυτή “[..] από πού θα μπορούσε να προέλθει και ένα αφετηριακό σημείο για την διαδικασία της σύγκρισης” (1974, 136). Η ενορατική, προκαταληπτική σύλληψη της ατομικής ενότητας μιας ομιλίας είναι το “πρωταρχικό”, γράφει ο Σλάιερμαχερ, μέσα από το οποίο η ανθρώπινη ψυχή αναδεικνύεται και στην λειτουργία της κατανόησης ως “μια πέρα για πέρα προ-ληπτική οντότητα” (1974, 140). Πρόκειται εδώ για την “εσωτερική κινητικότητα [της ψυχής] προς μια δική της παραγωγή, αλλά με πρωταρχική κατεύθυνση την κατανόηση του ξένου” (ο.α.). Αυτή η παραγωγική συνθετική ικανότητα του προσλήπτη μιας ομιλίας που ανταποκρίνεται στην αντίστοιχη ικανότητα του ομιλούντα απαιτείται σε κάθε επίπεδο του κατανοείν - από το επίπεδο της πρώτης, θεμελιώδους κατάκτησης της γλώσσας, δια μέσου του επιπέδου της απλώς “γραμματικής” κατανόησης μέχρι και το επίπεδο της τεχνικής ή ψυχολογικής ερμηνείας. Οπουδήποτε και αν βρεθούμε αντιμέτωποι με κάτι που δεν κατανοούμε, “είμαστε πάντα υποχρεωμένοι να αρχίσουμε με την ίδια ενορατική τόλμη” (ο.α.). Πρόκειται για μια “προφητική” προοικονομία (83, σημ. 9), μια “προβλεπτική υπόθεση” (“Ergrathen”, 132) για την συνοχή της δομής μιας ομιλίας, υπό την προϋπόθεση της οποίας επιχειρείται κατόπιν δοκιμαστικά να ανοικοδομηθεί η ενότητά της σε ένα αδιάσπαστο όλο. Κάθε νέα προσπάθεια κατανόησης ενός κειμένου ή μιας ομιλίας δεν μπορεί παρά να αφοράται από μια τέτοια προϋποθετική κατασκευή.

Οι διευκρινήσεις αυτές καθιστούν σαφές ότι η ενόραση εδώ δεν εννοείται ως κάποια *ψυχολογική* λειτουργία άμεσης “συγγενικής”, “συμπαθητικής” διείσδυσης στην ψυχή ενός συγγραφέα ή ομιλητή, αλλά ως *τυπική προϋπόθεση* της δυνατότητας κατανόησης και ερμηνείας. Ο ερμηνευτής αναδεικνύεται εφάμιλλος (kongenial) του συγγραφέα κατά την δύναμη που διαθέτει για μια “δική του παραγωγή” και όχι επειδή είναι σε θέση να επαναλάβει την κίνηση της ψυχής του συγγραφέα.¹³

2) Ερμηνευτικός κύκλος: η οργανικότητα της ερμηνείας

Η αναγκαία αυτή προϋπόθεση μιας ενορατικής, δηλαδή προλαμβάνουσας και προκαταληπτικά κατασκευαστικής πρόσβασης στο νόημα μιας ξένης ομιλίας, μπορεί να δώσει, κατά την γνώμη μου, σε μια πρώτη προσέγγιση μια εξήγηση για την ιδιότυπη εκείνη δυναμική σχέση μεταξύ *μέρους* και *όλου*, που χαρακτηρίζει την λειτουργία της κατανόησης και η οποία είναι γνωστή με την ονομασία “ερμηνευτικός κύκλος”. Ο ίδιος ο Σλάιερμαχερ τονίζει ότι πλέον πρέπει να αναγνωρισθεί πλήρως η θεμελιώδης σημασία αυτού του σχήματος για όλο το πεδίο της ερμηνευτικής (1974, 141). Ακόμη και οι πλέον στοιχειώδεις πράξεις κατανόησης στην τεχνική ερμηνεία δεν μπορούν να εκτελεσθούν χωρίς να εφαρμοσθεί αυτή η αρχή, ενώ πολλοί από τους ειδικούς κανόνες της ερμηνευτικής ανάγονται σ’ αυτήν (141 κ.ε.). Ο Σλάιερμαχερ περιγράφει διεξοδικά στην δεύτερη ομιλία του στην Πρωσική Ακαδημία (141-156) πώς π.χ. η “γλωσσική αξία” (Sprachwerth, 142) μιας λέξης μέσα σε ένα κείμενο προκύπτει ‘σωστά’ μόνο αν προϋποτεθεί η σημασία όλης της πρότασης μέσα στην οποία έχει χρησιμοποιηθεί η συγκεκριμένη λέξη, *αλλά και αντίστροφα* πώς η σημασία της όλης πρότασης δεν μπορεί να προσδιορισθεί χωρίς να προϋποτεθούν οι συγκεκριμένες επιλογές για τις σημασίες των λέξεων που την απαρτίζουν. Συνεχίζει δε περιγράφοντας πώς όμως και αυτή η σημασία της πρότασης βρίσκεται ως μέρος στην ίδια σχέση αλληλεξάρτησης με την σημασία του όλου κειμένου μιας ομιλίας, πράγμα που και αυτό από την πλευρά του προσδιορίζεται σε αμοιβαία εξάρτηση από τα δομικά σχήματα ανωτέρου επιπέδου όπως π.χ. εννοιών για τα γραμματειακά είδη κ.ο.κ. που και πάλι θα πρέπει δοκιμαστικά να προϋποτεθούν. Αντίστοιχα πρέπει το νόημα μιας ομιλίας ή ενός έργου κατά την λεγόμενη ψυχολογική ή τεχνική ερμηνεία να κατανοείται στο πλαίσιο της ενότητας του συνολικού βίου αυτού που το παρήγαγε,

¹³ Για το ζήτημα του ψυχολογισμού στον Σλάιερμαχερ ή μιας ψυχολογιστικής ανάγνωσης των απόψεών του πβλ. Manfred Frank, “Einleitung”, Friedrich Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*, Φρανκφούρτη/Μ. 1977, σελ. 7-64, για το συγκεκριμένο θέμα ιδίως σελ. 46-48, βλ. επίσης και Jean Grondin, *Einfuehrung in die philosophische Hermeneutik*, Ντάρμσταντ (Darmstadt) 1991, σελ. 95 κ.ε.

διότι η ομιλία είναι ως πράξη του δημιουργού της και πάλι μέρος “που διαμορφώνει από κοινού με τις άλλες πράξεις του το όλον του βίου του” (147). Τέλος δε και η συνάρτηση του βίου του κάθε ατόμου εντάσσεται στο πνεύμα μιας εποχής, που κι αυτό αποτελεί σε ανώτερο επίπεδο και πάλι μια ενότητα. Και εδώ υφίστανται σχέσεις αμοιβαίας εξάρτησης μεταξύ των ενότητων κατωτέρου και ανωτέρου επιπέδου που λειτουργούν κάθε φορά ως σχέσεις μέρους προς όλον. Οι επί μέρους περιπτώσεις και τα είδη τέτοιων σχέσεων δεν ενδιαφέρουν στο πλαίσιο αυτής της παρουσίασης, ώστε να εξετασθούν ειδικά. Σημαντικό είναι αντίθετα να καταστεί σαφές ότι εδώ έχουμε να κάνουμε με μια σχέση αμοιβαίου προσδιορισμού των εκάστοτε ενότητων, πράγμα που αντιστοιχεί και σε μια κυκλικότητα της λογικής αιτιολόγησης των προσδιορισμών αυτών.¹⁴

Το φαινόμενο αυτό μπορεί να εξηγηθεί, σε μια πρώτη προσέγγιση, από την αναγκαία ενορατική, προκαταληπτική αφετηρία του ερμηνευτικού εγχειρήματος. Η ερμηνεία αποβλέπει στην αποκατάσταση μιας δυναμικής ισορροπίας μεταξύ των επί μέρους στοιχείων ενός κειμένου και της, κατ’ ανάγκην προ-ϋποτιθέμενης, ενότητάς του ως όλου. Έτσι η ερμηνεία των επί μέρους επιχειρείται ήδη κατά τέτοιον τρόπον, ώστε να προάγει την συνεκτική ένταξή τους στην λειτουργική ενότητα του όλου, όπως αυτή έχει προ-ϋποτεθεί ενορατικά και προβάλλεται προ-ληπτικά στην διαδικασία της ερμηνείας. Από την άλλη πλευρά και το ερμηνευτικό σχήμα, το οποίο θα αποτελέσει την βάση της ερμηνευτικής διαδικασίας θα πρέπει να επινοηθεί έτσι, ώστε να είναι σε θέση να ενσωματώσει τα συγκεκριμένα επί μέρους στοιχεία που εμπεριέχει μια ομιλία ή ένα κείμενο. Η ερμηνεία αποκαλύπτεται εδώ μάλλον ως μια αποβλεπτική, προ-θετική διαδικασία κατασκευής της ενότητας του όλου σε αλληλεξάρτηση με τον προσδιορισμό της λειτουργίας των μερών μέσα στην ενότητα αυτήν παρά ως διαδικασία θετικής διαπίστωσης και περιγραφής. Είναι προφανές ότι μια τέτοια

¹⁴ Για αυτόν ακριβώς τον λόγο το σχήμα αυτό έχει γίνει αφορμή να ασκηθεί οξυτάτη κριτική, από την πλευρά ιδίως της αναλυτικής μεθοδολογίας της επιστήμης και ιδιαίτερα του κριτικού ρασιοναλισμού, στην ερμηνεία ως μεθοδο των ανθρωπιστικών επιστημών. Η αναγκαιότητα του ερμηνευτικού κύκλου φαίνεται να ματαιώνει κάθε δυνατότητα εμπειρικού ελέγχου των ερμηνευτικών κρίσεων, οι οποίες εμφανίζονται ως κατ’ ουσίαν αυτοεπιβεβαιούμενες. Πβλ. Hans Albert, *Plaedoyer fuer kritischen Rationalismus*, Μόναχο, 3η εκδ., 1973 (εκεί ιδιαίτερα το κεφάλαιο “Hermeneutik und Realitaet”), επίσης Wolfgang Stegmüller, “Der sogenannte Zirkel des Verstehens”, στο: Kurt Huebner/Albert Menne (Hrsg.), *Natur und Geschichte*, Αμβούργο 1973, σελ. 21-46 και Stanley Rosen, “Squaring the hermeneutic circle”, στο περιοδικό *Review of Metaphysics*, 44(1990/91), σελ. 707-728. Για μια γενική και ιστορική παρουσίαση του ζητήματος πβλ. Lutz Danneberg, “Die Historiographie des hermeneutischen Zirkels”, στο: *Zeitschrift fuer Germanistik*, NF, 5(1995), σελ. 611-624, καθώς και το άρθρο “Hermeneutischer Zirkel” του Klaus Weimar με επιλεγμένη βασική βιβλιογραφία για το θέμα στο: *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, Βερολίνο - Νέα Υόρκη 2000.

διαδικασία ερμηνείας μπορεί να προσκρούσει σε κάποιες εσωτερικές ασυμβατότητες κατά την οικοδόμηση του συστήματος με αποτέλεσμα να αποβεί εν τέλει αδύνατη η συνεκτική ερμηνεία μιας ομιλίας. Στην περίπτωση αυτή δεν μπορεί παρά να επιχειρηθεί μια νέα ερμηνεία, η οποία θα προ-υπο-θέτει και πάλι ως αφετηρία της ένα νέο σχήμα ενότητας και συνάρτησης των επί μέρους στοιχείων σε ένα όλον.

Η εξήγηση που δίδεται εδώ για το σχήμα του ερμηνευτικού κύκλου είναι βέβαια ατελής. Δεν αποτελεί παρά μόνο μια πρώτη προσέγγιση, η οποία μάλιστα δεν μπορεί να επικαλεσθεί την πρόθεση του φιλοσόφου, αλλά αποτελεί η ίδια μια ερμηνεία που στηρίζεται στις παρατηρήσεις του για τον προθετικό και παραγωγικό ή δημιουργικό χαρακτήρα της ερμηνείας. Η εξήγηση αυτή δεν μπορεί να είναι ακριβέστερη εδώ, διότι ο Σλάιερμαχερ - αλλά και ο Ντίλταϊ αργότερα - δεν χρησιμοποιούν τις παρατηρήσεις τους αυτές για να προχωρήσουν σε μια ανάλυση της μεθοδολογίας, της λογικής και της σημασιολογίας της ερμηνείας, πράγμα που δεν θα ήταν δυνατόν την εποχή ιδίως του Σλάιερμαχερ. Έτσι κάθε προσπάθεια συγκεκριμενοποίησης και περαιτέρω προσδιορισμού του κατασκευαστικού παράγοντα στην διαδικασία της ερμηνείας θα αποτελούσε από την πλευρά της υπερερμηνεία των πηγών. Υπό τις προϋποθέσεις της μεγάλης εξέλιξης που είχε η θεωρία της επιστήμης στην εποχή μας και τις πολλές θεωρίες που παρήγαγε είναι όμως δυνατόν σήμερα να υποστηριχθεί βάσιμα ότι σε γνωσιολογικό επίπεδο ο Σλάιερμαχερ εντοπίζει μια κατασκευαστική διάσταση στην διαδικασία της ερμηνείας.¹⁵

3) Η μη-αποδειξιμότητα και η απειρότητα της ερμηνείας

Από μια τέτοια άποψη, η οποία θεωρεί την κατανόηση ως μια λειτουργία που αφορμάται από την προδιάθεση της ανθρώπινης ψυχής να συνθέτει αυθόρμητα επί μέρους στοιχεία σε λειτουργικές ενότητες υπό τους όρους κάποιου σχηματισμού και να αναπτύσσεται κατασκευαστικά, απορρέει ωστόσο και το γεγονός ότι η ερμηνεία και όταν ακόμη ολοκληρωθεί αποκαθιστώντας την επιδιωκόμενη λειτουργική αρμονία, δεν μπορεί να διεκδικήσει καμμία βεβαιότητα για την "αλήθεια" της (ανα)κατασκευής του νοήματος, στην οποία κατέληξε, με την έννοια μιας αντιστοιχίας πράγματος και γνώσης. Η ερμηνευτική του Σλάιερμαχερ διορθώνει εδώ

¹⁵ Για μια εξήγηση του κατασκευαστικού παράγοντα στην λογική δομή της ερμηνείας με βάση σύγχρονες απόψεις της αναλυτικής θεωρίας της επιστήμης πβλ. Ekaterini Kaleri, *Zur Methodologie der literarischen Stilinterpretation. Versuch einer analytischen Durchdringung hermeneutischer Strukturen*, Βύρτσμπουργκ (Wuerzburg) 1993, επίσης: Αικατερίνη Καλέρη, "Η ερμηνεία ως κοινό

αναμφίβολα βάσει των φιλοσοφικών της αρχών παλαιότερες απόψεις. Έτσι στις ομιλίες του στην Πρωσική Ακαδημία διατυπώνει ενστάσεις ενάντια στο αίτημα του Φρ. Α. Βολφ ότι “τα νοήματα του συγγραφέα πρέπει να ανακαλύπτονται ως αναγκαία γνώση” (131). Για αναγκαία γνώση του νοήματος δεν μπορεί καθόλου να γίνεται λόγος, γράφει ο Σλάιερμαχερ. Απλώς, μια ερμηνευτική υπόθεση μπορεί να καταστεί “περισσότερο αληθοφανής” αν την στηρίξει κανείς σε ένα συγκεκριμένο σημείο του κειμένου παρά σε ένα άλλο (132). Ακόμη και στο πεδίο της απλής φιλολογικής κριτικής ενός κειμένου, γράφει ο Σλάιερμαχερ, συμβαίνει “κάποιοι να μην είναι σε θέση να προβάλουν έναντι μιας εμπειρισταωμένης κριτικής μελέτης τίποτα άλλο παρά ότι παραμένουν ακόμη δυνατότητες να υποθέσουμε ότι όλα ήσαν αλλιώς” (1974, 132). Αυτό και μόνο δείχνει ότι “η ερμηνεία στηρίζεται ακριβώς [...] σε μια υπόθεση για τον ατομικό τρόπο συνάρτησης που ακολουθούσε ο συγγραφέας, η οποία εάν είχε λάβει άλλη μορφή μέσα στις ίδιες ιστορικές περιστάσεις και ενώ θα παρέμενε ίδια η διατύπωση της ομιλίας θα έδιδε παρ’ όλα αυτά ένα διαφορετικό αποτέλεσμα.” (ο.α.). Η συστηματική αυτή δυνατότητα είναι που οδηγεί τον Σλάιερμαχερ να θεωρεί την ερμηνεία ως μια διηνεκή διαδικασία. Προφανώς, ο κατασκευαστικός χαρακτήρας της ερμηνευτικής διαδικασίας νομιμοποιεί την δυνατότητα πολλαπλών εξ ίσου ορθών και τεκμηριωμένων ερμηνειών. Η απειρότητα αυτή της ερμηνείας, ότι δηλαδή ένα έργο μπορεί από την σκοπιά κάθε νέας ιστορικής στιγμής, από την σκοπιά των νέων ιστορικών, ατομικών και προσωπικών συνθηκών ενός ερμηνευτή να ερμηνεύεται εκ νέου ανοίγοντας πάντοτε νέες δυνατότητες κατανόησης, συναρτάται στον Σλάιερμαχερ και με μια αντίστοιχη υπόθεση για το αντικείμενο της κατανόησης, διότι, όπως γράφει χαρακτηριστικά, “[...] κατι το άπειρον στο παρελθόν και στο μέλλον είναι εκείνο που θέλουμε να βλέπουμε στο φαινόμενο της ομιλίας” (1974, 84).

Το αίτημα της απειρότητας της ερμηνείας προσλαμβάνει όμως στον Σλάιερμαχερ και μια ακόμη βαθύτερη διάσταση. Όπως εκθέσαμε διεξοδικά, το κατανοεί μέσω μιας “κατασκευαστικής παρέμβασης” (Hineinbilden, 1977, 447), με την οποίαν προβάλλεται μια ενιαία διάρθρωση σε κάτι το αόριστο, οδηγεί στην αντίληψή του ως μιας ατομικής ενότητας ως οροθετημένου όλου. Μόνον έτσι, δηλαδή μέσω του κατανοείν καθίσταται δυνατή η αντίληψη ατομικών πραγμάτων, ως

συγκεκριμενοποιήσεων ιδεατών μορφών ή σχημάτων. Ομως ακριβώς λόγω του κατασκευαστικού αυτού παράγοντα η συγκρότηση (και αντίστοιχα η αντίληψη) κάποιου ατομικού αντικείμενου μπορεί *θεωρητικά* να εννοηθεί ότι επιδέχεται άπειρες εναλλακτικές δυνατότητες και ότι μπορεί να σχεδιασθεί εκ νέου ανα πάσαν στιγμή (πβλ. 1974, 78). Το ατομικό - εννοούμενο τώρα ως αντικείμενο του κατανοούντος υποκειμένου - εμφανίζεται τότε ως κάτι που ποτέ δεν είναι δυνατόν να γίνει αντιληπτό στην πληρότητά του. Οπως γράφει - με άλλη αφορμή - ο Σλάιερμαχερ σχετικά με "τα μεγάλα [...] έργα του δημιουργικού πνεύματος", αυτά εμφανίζονται ως "εσωτερικά απείρως διαρθρωμένα και ταυτόχρονα σε κάθε επί μέρους σημείο τους ανεξάντλητα" (1974, 146). Η παραδοσιακή ιδέα, ότι το άτομο ή το ατομικό δεν μπορεί να γνωσθεί, βρίσκει εδώ μετασηματοποιημένη βέβαια υπό τους όρους της ερμηνευτικής μια συγκεκριμένη φιλοσοφική θεμελίωση.

Ανακεφαλαιώνοντας μπορούμε πλέον να ισχυρισθούμε ότι η ερμηνευτική του Σλάιερμαχερ εμπεριέχει είτε ρητά είτε εν σπέρματι ήδη όλα τα ουσιώδη στοιχεία της σύγχρονης ερμηνευτικής θεωρίας: έτσι π.χ. την εξάρτηση της κατανόησης από το ατομικό εμπειρικό υποκείμενο, την ιστορική της εξάρτηση και την πραγματολογική κοινωνική της δέσμευση, την μη-αποδεικτικότητα και την απειρότητα καθώς και το αδύνατον μιας ολοκληρωτικής μεθόδευσης της διαδικασίας της ερμηνείας. Με την θεωρία της δημιουργικής συνθετικής ικανότητας του ατομικού υποκειμένου κατά την παραγωγή νοήματος και της αντίστοιχα δημιουργικής ικανότητας του κατανοείν ο Σλάιερμαχερ προσέφερε μια γλωσσοθεωρητική και γνωσιολογική θεμελίωση για μια σειρά χαρακτηριστικών παραγόντων της κατανόησης και της ερμηνείας, οι οποίοι ενώ είχαν εντοπισθεί στην ιστορική πορεία αυτού του κλάδου και είχε εκτιμηθεί η σημασία τους για την πρακτική διαδικασία της ερμηνείας, δεν είχαν μέχρι τότε αξιολογηθεί ως προς την σημασία τους για μια γνωσιοθεωρία του νοήματος ή νοηματικών μορφωμάτων. Έτσι μπορεί να ισχυρισθεί κανείς καταλήγοντας ότι η ιστορική αρχή της σύγχρονης ερμηνευτικής θεωρίας τίθεται με την γνωσιοθεωρητική θεμελίωση του κατασκευαστικού χαρακτήρα του κατανοείν και της ερμηνείας.